

LENKIJOS ŠAULIŲ SAJUNGOS STRUKTŪRA 1919–1939 METAIS

Waldemar Rezmer

ABSTRACT

The Riflemen's Union (*Zwiqzek Strzelecki*) was a paramilitary organisation in the Second Polish Republic which oversaw the military training of young pre-military age people. Simultaneously, it was a civic education movement. The activities of the organisation covered all of Poland, and it also had structural subdivisions in Polish communities outside the country. The article discusses the circumstances of the foundation of the organisation, its relationship with the Polish army, the main features of its activities, organisational structure and principles of management, the staff, the composition of members, and the dynamics of their numbers.

KEY WORDS: paramilitarism, *Zwiqzek Strzelecki*, paramilitary organisational structure, Polish army, military training.

159

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariama nuo 1919 m. Lenkijoje veikusios Šaulių sąjungos (*Zwiqzek Strzelecki*) istorija, pasakojimą baigiant 1939 m. Pristatomos organizacijos įkūrimo aplinkybės, atskleidžiamos jos sąsajos su Lenkijos kariuomene, pateikiamos ir pristatomos pagrindinės veiklos kryptys, aptariama organizacinė struktūra ir valdymo principai, personalas, propagandinė veikla bei narių sudėtis ir skaičiaus dinamika.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: paramilitarizmas, *Zwiqzek Strzelecki*, paramilitarinė organizacinė struktūra, Lenkijos kariuomenė, karinis rengimas.

Waldemar Rezmer, dr. hab., professor, Nicolaus Copernicus University, Institute of History and Archival Sciences, Department of Military History, Gagarina 9, PL-87-100 Toruń, Poland. E-mail: wre@his.umk.pl

Šaulių sąjunga (*Związek Strzelecki*), kasdienėje kalboje vadinta „šauliais“, oficialiai sudarė korporaciją ar draugiją. Antroje Lenkijos Respublikoje tai buvo paramilitarinė organizacija, kuri rūpinosi ikišaukiamojo amžiaus jaunimo kariniu rengimu. Kartu tai buvo pilietinio ugdymo judėjimas. Organizacijos veikla apėmė visą šalį. Taip pat ji turėjo savo struktūrinių padalinių ir už krašto ribų – lenkų išeivių bendruomenėse, konkrečiai Prancūzijoje ir Belgijoje.

Šaulių sąjunga buvo įsteigta Valstybės vadovo Józefo Piłsudskio sutikimu 1919 m. rugpjūtį. Organizacijos steigėjais laikytina grupė asmenų, buvusių Nepriklausomybės judėjimo veikėjų, priklausiusių Lvovo šaulių sąjungai, Krokuvos sporto ir gimnastikos draugijai „Šaulys“, lenkų šaulių rinktinėms, Lenkijos socialistų partijai, Józefo Piłsudskio legionininkams ir Lenkijos karinei organizacijai (*Polska Organizacja Wojskowa*). Šios grupės priešakyje buvo Wacławas Sieroszewskis¹. 1919 m. lapkričio 7 d. Vidaus reikalų ministerija, susitarusi su Karinių reikalų ministerija, patvirtino organizaciją, pavadintą Šaulių sąjunga.

Skubiausias iniciatorių uždavinys buvo parengti statutą. Galiausiai parengtą statutą kaip nariai steigėjai savo parašais patvirtino dvylika asmenų: Tadeusz Gałęckis, Andrzej Strugas, Marianas Głuchowski, Władysław Hackiewicz, Tadeusz Jankowski, Maciej Tadeusz Kuhnke, Kazimierz Pawłowicz, Wacław Sieroszewskis, Adamas Skwarczyński, Stanisław Staniszewski, Arturas Śliwiński, Tadeusz Stanisław Świącickis ir Wacław Tokarzas². Jų veiklą globojo Nepriklausomybės judėjimo senjorai: Kazimierz Dłuski, Bolesław Limanowski ir tuometinis Valstybės vadovas, vyriausiasis vadas Józefas Piłsudskis, kuriam vėliau, 1921 m. rugsėjį, I visuotinis delegatų suvažiavimas suteikė Šaulių sąjungos Garbės nario titulą³.

Sąjunga perėmė Pirmojo pasaulinio karo laikais veikusios pilsudskinės Šaulių sąjungos organizacijos pavadinimą ir nepriklausomybės tradicijas, tačiau laikėsi veiklos kryptį, nustatytą 1-os kadrinės kuopos, Lenkų legionų ir Lenkijos karinės organizacijos, pripažindama jas nuo 1914 m. rugpjūčio veikusių šaulių sąjungų ir lenkų šaulių rinktinių veiklos istorinėmis pirmtakėmis.

Pirmuoju Šaulių sąjungos gyvavimo dešimtmečiu didelę įtaką, neskaitant pilsudskininkų, organizacijai turėjo kairiųjų partijų veikėjai – visu pirma Lenkijos socialistinės partijos (PPS) ir Lenkų liaudies šalininkų partijos „Išlaisvinimas“ nariai. Vėliau Šaulių sąjunga tapo visiškai pavaldi karinei valdžiai, todėl joje pradėjo dominuoti sanaci-

¹ DEMKOW, W. *Związek Strzelecki dawniej a dzisiaj*. Katowice, 1937, s. 4; ZAKRZEWSKA, A. *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*. Kraków, 2007, s. 30.

² ZAKRZEWSKA, A. Op. cit., s. 30.

³ PLUTA-CZACHOWSKI, K. *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*. Warszawa, 1987, s. 13–14.

jos laikotarpio Nepartinio bendradarbiavimo su vyriausybe bloko (BBWR) nariai, o ši likvidavus – Tautinės vienybės stovyklos (OZON) atstovai⁴.

Pagrindinis Šaulių sąjungos veiklos tikslas buvo nepriklausomos, suverenos ir savarakiškos valstybės gynyba, vadovaujantis šūkiu: „Kiekvienas kareivis pilietis, o kiekvienas pilietis – kareivis“⁵. Sąjunga tai turėjo realizuoti per pilietinį ugdymą, fizinį auklėjimą ir rengimą gynybai. Veikla karinio rengimo srityje turėjo būti glaudžiai susijusi su sistemingu auklėjimo ir sporto darbu. Tai buvo pabrėžiama visuose trijuose draugijos statutuose, kurie buvo patvirtinti 1919, 1921 ir 1932 metais. Ketvirtoji jo versija, kurioje Šaulių sąjunga turėjo tapti ypatingos paskirties draugija, buvo parengta 1939 m.⁶ Tačiau dėl prasidėjusio karo projektas liko neįgyvendintas.

Pirmajame statute, kuris Vidaus reikalų ministerijos buvo patvirtintas 1919 m. lapkričio 27 d., konstatuota, kad Šaulių sąjungos draugijos uždavinys yra: „žadinti ir grūdinti narių tautinę dvasią, drausmę, moralinę ir fizinę tvirtybę, kartu plėtoti karines žinias“⁷. Šį uždavinį buvo numatyta realizuoti Sąjungos nariams ir jaunimui organizuojant karinius mokymus, susirinkimus, šaulių varžybas ir konkursus, išvykas ir stovyklas bei kursus, siekiant rengti instruktorius ir vadovus.

Sąjunga turėjo glaudžiai bendradarbiauti su karine valdžia. Dėl šios priežasties į statutą buvo įtrauktas teiginys, kad „D[raugi]ja veikia globojama karinės valdžios ir naudojasi šios pagalba, tačiau kiekvienas karinio turinio darbas yra įgyvendinamas remiantis statutais, galiojančiais kariuomenei, kontroliuojant kariškių delegatams“⁸.

Šaulių sąjungos vadovybė savo įtaka visų pirma siekė apimti ikišaukiamojo amžiaus jaunimą, pirmiausia iš kaimų ir mažų miestelių. Lenkijos kaime XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje gyveno apie 76 % visų šalies gyventojų. Iki 1939 m. šis skaičius truputį sumažėjo, tačiau vis dar siekė arti 70 % visos populiacijos⁹. Manyta, kad taip kariuomenei neberekės vesti pradinio šauktinių mokymo ir jau taikos metais pavyks sukurti „visuomeninius teritorinius savanoriškus rezervus kariuomenės dispozicijai“¹⁰.

Siekis visų pirma apimti kaimo jaunimą buvo Šaulių sąjungos vadovybės nuosekliai realizuojamas. 1922 m. 33 % Sąjungos sudėties sudarė žemdirbiai, 28 % – amatininkai, 13 % – inteligentai, 11 % – darbininkai, 9 % – kitų profesijų atstovai, 6 % –

⁴ BOGALECKI, T. Związek Strzelecki wobec słowiańskich mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej. *Przegląd Historyczny*, 1995, t. 86, z. 3–4, s. 351.

⁵ Deklaracja ideowa Związku Strzeleckiego. *Rocznik Strzelecki*, 1933, s. 29.

⁶ ZAKRZEWSKA, A. Op. cit., s. 31, przypis 75.

⁷ Statut Związku Strzeleckiego z 7 IX 1919 r. *Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (CAW)*, *Związek Strzelecki (ZS)*, sygn. I.390.1.8. Taip pat žr.: Statut Towarzystwa Związek Strzelecki. *Strzelec*, 1921, Nr. 1, s. 14.

⁸ Statut Związku Strzeleckiego z 7 XI 1919 r. *CAW, ZS*, sygn. I.390.1.8.

⁹ ŻARNOWSKI, J. *Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. Warszawa, 1973, s. 22–23.

¹⁰ PLUTA-CZACHOWSKI, K. Op. cit., s. 20.

moksleiviai¹¹. Vėliau labai stipriai išaugo valstiečių jaunimo skaičius, kuris 4-ajame dešimtmetyje siekė nuo 70 % iki 91,9 % visų narių skaičiaus¹².

Kuriant Šaulių sąjungą, nuo pat pradžių buvo planuota, kad ji turės du skyrius: pirmą renkama, atsakingą už jos organizavimą ir funkcionavimą, suteikiant organizacijai teisinius rėmus, ir antrą – skiriamą, karinę vadovybę sudarančios karinės valdžios, kuri rūpintųsi mokymo, karinio rengimo, fizinio auklėjimo, gynybos sporto šakų, o vėliau pilietinio švietimo ir su tuo susijusiais reikalais (taip pat propaganda, edukacija, kultūrinis šviečiamuoju darbu)¹³.

Organizacijos struktūra ir jos raida

162

Per dvidešimt Šaulių sąjungos gyvavimo metų jos organizacinė struktūra patyrė daug pokyčių, tačiau visada buvo stipriai centralizuota. Veiklos pradžioje jos centrinė valdžia buvo laikina. Formaliai Šaulių sąjungos delegatų visuotinis suvažiavimas (*Walny Zjazd Delegatów*) turėjo išrinkti aukščiausiąją tarybą ir vyriausiąją revizijos komisiją, kurias numatė 1919 m. statutas. Iki rinkimų, kurie turėjo įvykti visuotinio delegatų suvažiavimo metu, jų funkcijas vykdė Sąjungos vyriausioji valdyba (*Zarząd Główny*), faktiškai jos prezidiumas, kuriam vadovavo Wacławas Sieroszewskis. Prezidiumas buvo sudarytas remiantis paskyrimais.

Vyriausiojoje valdyboje veikė už konkrečias sritis atsakingos komisijos, iš jų svarbiausios buvo Politinė komisija ir Švietimo visuomeninė komisija. 1920–1921 m. sandūroje jos patvirtino pagrindines visuomenės pilietinio ugdymo tezes, nes manyta, kad tai yra taip pat svarbu kaip ir gynybos gebėjimų rengimas. Buvo tvirtinama, kad „1921 metais Lenkija teritorine, geopolitine ir politine prasme yra blogesnėje situacijoje nei senoji Respublika prieš padalijimus [...]. Šios padėties grėsmę didina „Versalio“ primestų valstybės vakarinių ir šiaurinių sienų pavidalas. Pridėjus dar rytų sieną, jau dabar įgaunančią apmirusios ir netikros sienos bruožų, [...] naujoji Lenkija turės egzistuoti potencialios nuolatinės grėsmės sąlygomis“¹⁴. Ši grėsmė plaukė iš išorės, nes „jos kaimynai iš vakarų ir iš rytų nėra patenkinti (kiekvienas dėl kitų priežasčių) jos [Lenkijos – W. R.] kaimynyste“¹⁵. Apibendrinant buvo tvirtinama, kad „kiekvienoje

¹¹ Roczne sprawozdanie z prac Związku Strzeleckiego za okres od 1 IX 1921 r. do 1 IX 1922 r. *Strzelec*, 1923, Nr. 1–2, s. 8.

¹² *Sprawozdanie Zarządu i Komendy Głównej za lata 1933–1937*. Warszawa, 1937, s. 125. Taip pat žr.: LASKIEWICZ, H. Działalność burżuazyjnych władz państwowych i organizacji społecznych kultury fizycznej w środowisku robotniczym i wiejskim w latach 1918–1939 w Polsce. *Kultura Fizyczna*, 1964, T. 17, Nr. 5–6, s. 312, 314.

¹³ WIŚNIEWSKA, M. *Związek Strzelecki (1910–1939)*. Warszawa, 2010, s. 70.

¹⁴ PLUTA-CZACHOWSKI, K. Op. cit., s. 14.

¹⁵ *Ibid.*, s. 15.

šiulaikinėje visuomenėje valstybės gynybos idėja privalo būti „visos“ tautos idėja, jai turi būti būdinga galimybė įgyvendinti „totalinę“ gynybą. Tai juo labiau privalo įpareigoti mūsų tautą. [...] Tauta, kuri turi gyventi permanentinėje grėsmėje, privalo turėti aukščiausių moralinių vertybių ir gilaus visuotinio patriotizmo piliečius. Jie privalo būti pasirengę morališkai ir techniškai ginti valstybę visomis jėgomis ir visu savo materialiu turtu“¹⁶.

Vyriausiosios valdybos struktūroje buvo vyriausioji vadovybė (*Komenda Główna*), kurią sudarė keli atskiri padaliniai. Pirmasis (laikinas) vyriausiasis komendantas buvo kpt. Aleksanderis Tomaszewskis, kurį į pareigas delegavo Karinių reikalų ministerija. Jam talkino poručikas Piotras Olewiński¹⁷. Jie ne tik privalėjo rūpintis organizacijos struktūrų kūrimu, bet ir parengti Šaulių sąjungos idėjinius-organizacinius pamatus.

Pirmiausia 1920 m. kovą buvo išleista Sąjungos nario „Tarnybinė knygelė“ (*Książka służbowa*), vėliau – „Vidaus statutas“ (*Regulamin wewnętrzny*)¹⁸. Organizacijos idealai buvo pristatyti „Šaulių sąjungos bendrajame statute“ (*Regulamin Ogólny Związku Strzeleckiego*), kuris taip pat buvo išleistas 1920 m. Jame buvo rašoma, kad idealai yra išvedami iš „nepriklausomos dvasios ir tautinių ambicijų, [...] iš visų tų tautinės dvasios gūsių, kuriuose pasireiškė savarankiškos pastangos siekti lenkų tautos apsisprendimo teisės, teisės į savarankišką lenkų gyvenimą ir teisės į savarankiškus lenkų kultūrinius bei civilizacinius pasiekimus, iš dvasios tų kartų, kurios gyveno ir mirė su nepriklausomos Lenkijos vizija ir tikėjimu širdyse jos galybe ir ateitimi“¹⁹.

Lygiagrečiai su formaliais teisiniais, organizaciniais ir idėjiniais veiksmais vyko Šaulių sąjungos narių skaičiaus didinimo darbai. Manoma, kad tokiu būdu lenkų visuomenėje bus geriausiai populiarizuota šauliškumo idėja. Neįvertinta, kad skubotas padalinių steigimas ir narių skaičiaus augimas darys įtaką jų idėjinio lygmens nuosmukiui. Netrukus labai sudėtinga respublikos karinė situacija, kuri susidarė 1920 m. vasarą dėl sovietų ofenzyvos, privertė laikinai sustabdyti Šaulių sąjungos veiklą. Jos narius ir rėmėjus nuspręsta nukreipti į reguliariosios kariuomenės gretas arba paskatinti stoti į įvairias tuo metu steigtas savanoriškas formuotes. Liepos 5 d. vyriausioji valdyba išleido specialų atsišaukimą, kuris bylojo: „Šventų ikikarinių Šaulių sąjungų vardu, visi jų nariai privalo atsiliiepti į kvietimą [...] Šaulių sąjungos nariai kviečiami grupėmis stoti į artimiausius Lenkijos kariuomenės dalinius.“²⁰

Manoma, kad į šį atsišaukimą atsiliepė keliolika tūkstančių šaulių: apie 10 tūkstančių papildė Lenkijos kariuomenės gretas, dar keli tūkstančiai pateko į savanorių armiją,

¹⁶ Ibid.

¹⁷ WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 65–66.

¹⁸ Ibid., s. 66.

¹⁹ Regulamin Ogólny Związku Strzeleckiego. In *Statut i regulaminy Związku Strzeleckiego*. Warszawa, 1933, s. 29.

²⁰ KORPAŁA, J. *Początki Związku Strzeleckiego*. Warszawa, 1938, s. 72.

sargybų dalinius ir įvairaus tipo miliciją bei tvarkos sargybą²¹. Masinis stojimas į reguliarius dalinius ir tvarkos sargybų formuotes kelioms savaitėms paralyžiuo Šaulių sąjungos veiklą. Tikslai po pergalingo Varšuvos mūšio 1920 m. rugpjūčio viduryje, kuris tapo lūžio momentu Lenkijos–Sovietų Rusijos kariniame konflikte, galima buvo atnaujinti jos veiklą.

1920 m. rugsėjo 4 d. karinių reikalų ministras gen. podporučikas Kazimierz Sosnkowski vyriausioju komendantu paskyrė rezervo kpt. Władysławą Malską. Po dviejų dienų, rugsėjo 6 d., įvyko Šaulių sąjungos vyriausiosios valdybos posėdis, kurio metu buvo atlikti daliniai jos sudėties pokyčiai. Pirmininku liko Wacławas Sieroszewskis²². Rugsėjo 13 d. Karinių reikalų ministerija išleido įsakymą, skirtą generalinių sričių vadovybėms, kuriame pareikalavo „atkakliai remti Šaulių sąjungos organizaciją ir teikti visokeriopą pagalbą Sąjungos valdyboms ir viršininkams, kaip ir komanduotiems į organizaciją karininkams“²³. Siekiant paskubinti Sąjungos atkūrimą, reikėjo pasirūpinti ir atitinkama personaline vyriausiosios vadovybės sudėtimi, kartu formuojant sričių ir apylinkių vadovybes.

Minėti įsakymai vis dėlto nebuvo vienodai realizuoti. 1921 m. pavasarį Vilniuje demobilizuotos 1-osios pėstininkų legionų divizijos vadas plk. Stefanas Dąb-Biernackis savo pavaldinius supažindino tiek su Statutu, tiek su Šaulių sąjungos bendruoju statutu ir nurodė jiems, „kad sugrįžę namo pasisiūlytų darbui Š. S.“²⁴ Tuo tarpu Poznanės vyriausiosios srities vadas ir Poznanės vaivada gen. poručikas Kazimierz Raszewskis 1921 m. kovo 21 d. išleido potvarkius, draudžiančius jam pavaldžioje teritorijoje steigti Šaulių sąjungos struktūras²⁵. Į šią situaciją turėjo įsikišti net vidaus reikalų ministras Stanisławas Downarowiczius, kuris nurodė vaivadoms leisti „atitinkamus potvarkius savo pavaldžioms įstaigoms, kad jos netrukdytų patvirtintojo Statuto rėmuose veikti Šaulių sąjungos draugijai“²⁶.

1921 m. Vyriausiąją vadovybę sudarė vyriausiasis komendantas ir jo pavaduotojas bei trys skyriai: I – Organizacinis, II – Kultūros ir švietimo, III – Mokymų, taip pat Sanitarijos sekcija, kuri tam tikru metu buvo IV skyriaus – Aprūpinimo – sudėtyje. Labiausiai išsiplėtęs buvo II skyrius, kurį sudarė keturios sekcijos: Mokymo, Leidybos, Propagandos ir švietimo bei Informacijos. Mokymo sekcija prižiūrėjo karinio mokymo procesą, Leidybos sekcija buvo atsakinga už spaudą, taip pat už savaitraštį „Šaulys“ (*Strzelec*) ir Sąjungos leidinius („Šaulio biblioteka“ (*Biblioteka Strzelca*)). Informacijos sekcija rūpinosi propaganda ir agitacija, tuo tarpu Propagandos ir švietimo sekcija vadovavo idėinei ir šviečiamajai spaudai. Vyriausiasis komendantas buvo skiriamas karinių reikalų ministro, aukščiausiosios tarybos (*Rada Naczelną*) teikimu.

²¹ WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 68.

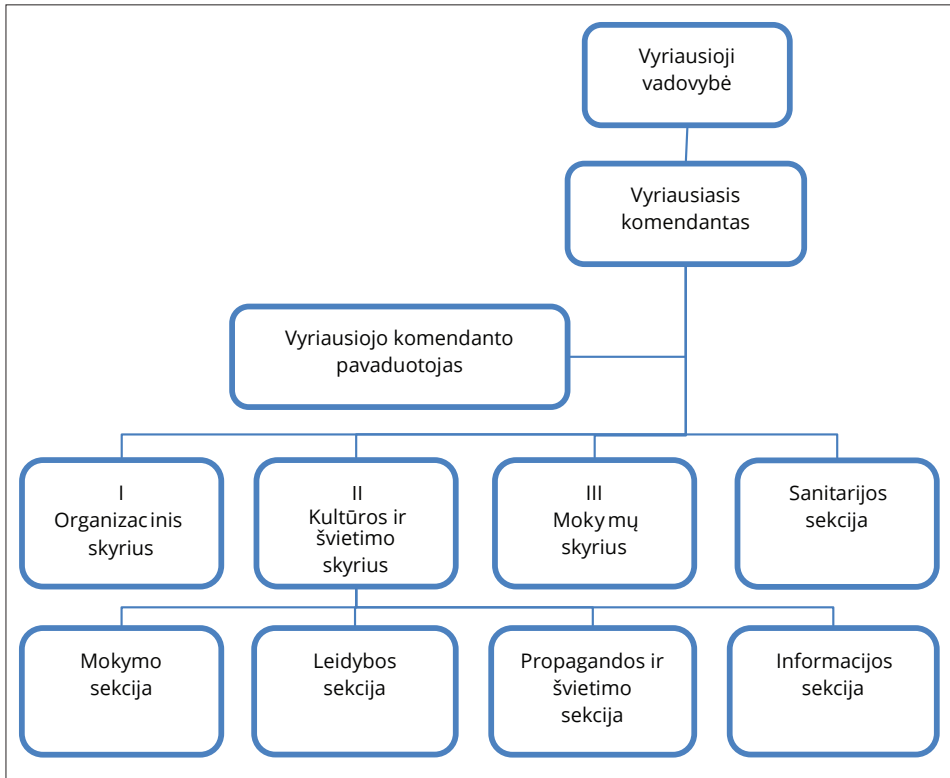
²² Ibid., s. 69.

²³ Związek Strzelecki w Niepodległej Polsce. In *Zbiór materiałów do próby organizacyjnej*. Lwów, 1937, s. 77.

²⁴ WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 74.

²⁵ Ibid.

²⁶ Okólnik Nr. 134. *Strzelec*, 1922, Nr. 1, s. 15–16.

1 schema. Šaulių sąjungos Vyriausiosios karinės vadovybės organizacija, 1921 m.

Šaltinis: WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 71.

Vėliau Vyriausiosios vadovybės struktūra buvo papildyta keliais elementais. Pavyzdžiui, 1928 m. atsirado trys nauji sektoriai: Vandens reikalų, Pašto karvelių ir Karinio raitelių rengimo. 1934 m. Vyriausioji vadovybė turėjo jau šešis padalinius: Bendrąjį-organizacinį, Visuomenės auklėjimo, Šaudymo, Aprūpinimo, Propagandos ir moterų rengimo bei du savarankiškus sektorius: Sporto klubų ir Fizinio auklėjimo.

Vyriausieji komendantai buvo kpt. Aleksanderis Tomaszewskis (1919–1920), atsargos kpt. Władysławas Malskis (1920–1923), atsargos mjr. Kazimierz Kierkowski (1923–1929), brigados gen. Władysławas Jaxa-Rożenis (1929–1931), papulkininkis Władysławas Rusinas (1931–1934), papulkininkis Marianas Frydrychas (1934–1938) ir plk. Józefas Tunguz-Zawiślak (1938–1939).

Organizacijos valdymo principai

Šaulių sąjunga su Lenkijos kariuomene buvo susijusi ne tik programiniais ir organizaciniais klausimais, bet ir kadry prasme. Tačiau pirmaisiais Sąjungos gyvavimo metais ji buvo gana savarankiška. Visiškas jos perėjimas į ginkluotųjų pajėgų pavaldumą prasidėjo po 1926 m. gegužės perversmo ir buvo užbaigtas VIII visuotiniame delegatų suvažiavime, įvykusiame 1929 m. gegužės mėn. Nuo tol karinių reikalų ministras tapo svarbiausiu arbitru, sprendžiant reikšmingiausius Sąjungos klausimus. Tai reiškė visišką kariuomenės valios įsivyvavimą Šaulių sąjungoje. Kariuomenė savo etatais užėmė svarbiausias pareigybes: vyriausiojo komendanto, štabo viršininko, Vyriausiosios vadovybės penkių skyrių viršininkų, sričių ir apygardų komendantų.

166

Remiantis statutu, aukščiausioji Šaulių sąjungos instancija buvo visuotinis delegatų suvažiavimas. Pirmasis suvažiavimas įvyko 1921 m. rugsėjo 23–25 d. Varšuvoje. Jame dalyvavo 271 delegatas, reprezentavęs apie 17 tūkst. narių, susibūrusių į daugiau nei 400 padalinių²⁷. Naujuoju pirmininku tapo dr. Kazimierz Dłuskis. Tačiau vyriausiojo komendanto pareigos pokyčių nepatyrė, juo ir toliau buvo atsargos kpt. Władysław Malskis. Suvažiavime jis perskaitė programinį pranešimą „Šaulių sąjungos idėja“, kuriame pasakė: „Mūsų sienų apsaugoje turi iškilti Lenkijos piliečių, visuomet pasirengusių gynybai, gyvoji siena. Kitu atveju tapsime tiltu svetimoms galybėms ir priešiškiems interesams. Tad budėti privalome. Kadangi šalies gynybai organizuoti, viena vertus, būtina sąmoninga valia nugalėti, piliečių sąmoningumas, atsakomybės jausmas už valstybės gyvavimą ir likimą, kita vertus, karinių įgūdžių pagrindai, Šaulių sąjunga savo veikla siekia kuo plačiausių visuomenės masių sąmoningumo, šioje srityje stengdamasi išauklėti ir parengti pavyzdinį piliečio-kario tipą.“²⁸

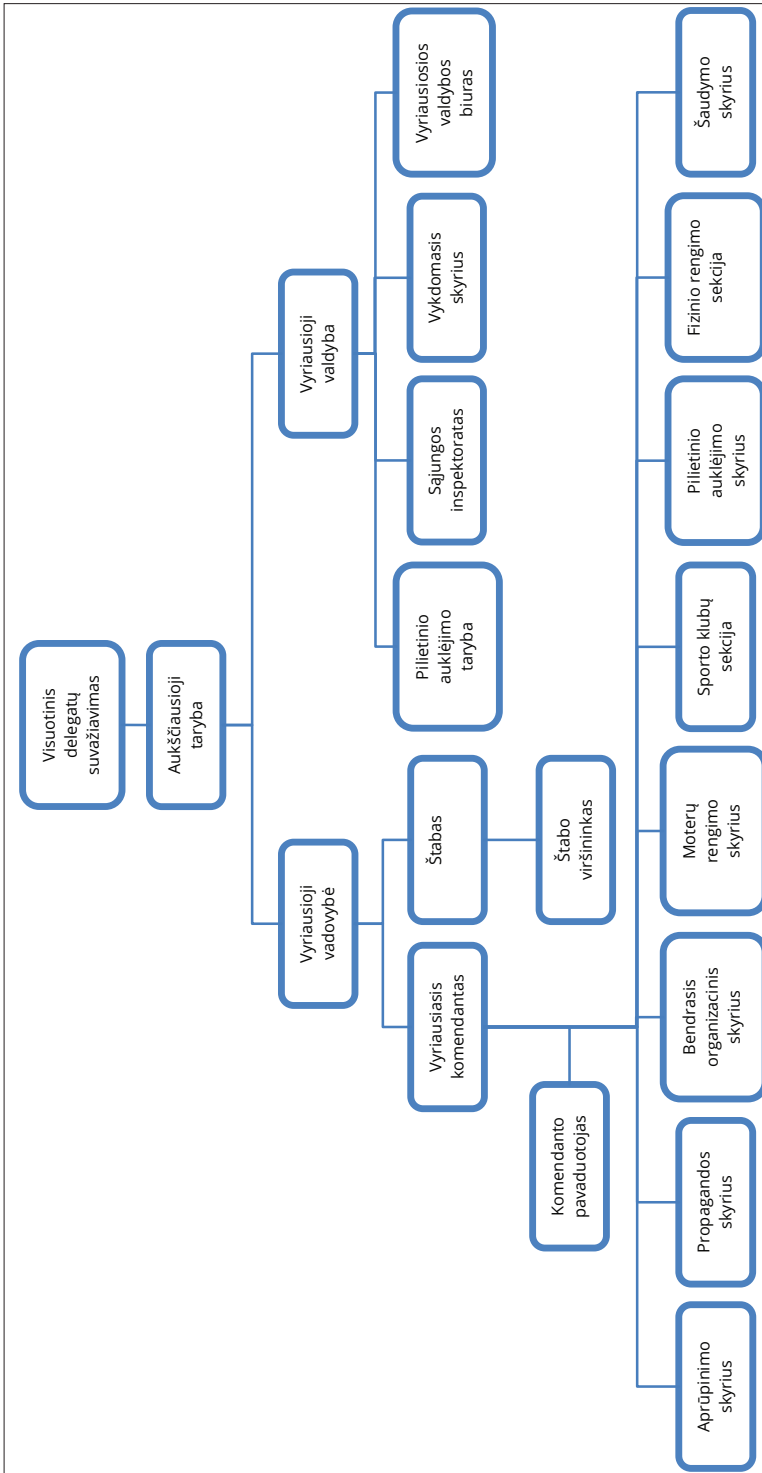
Kazimierz Dłuskis Šaulių sąjungos pirmininku buvo iki 1929 m. Po jo šias funkcijas vykdė: Antonis Anuszas (1929–1932), Wojciechas Spiczyński (nuo 1932 m. balandžio iki liepos mėn.) ir Franciszek Paschalskis (1932–1939)²⁹.

Šaulių sąjungos suvažiavimai buvo skirstomi į eilinius ir neeilinius. Eiliniai suvažiavimai turėjo vykti kartą per metus nuo gegužės 1-osios iki liepos 15-osios. Bet realybė buvo kitokia. Būta metų, kai suvažiavimai nevykdavo. Iš viso iki karo pradžios 1939 m. rugsėjį įvyko vienuolika suvažiavimų. Paskutinis įvyko 1937 m. rugpjūčio 10 d. Varšuvoje. Visuotinio suvažiavimo metu buvo renkama Vyriausioji valdyba ir Vyriausioji revizijos komisija. Neeiliniai suvažiavimai galėjo būti sušaukti Vyriausiosios valdybos iniciatyva, Aukščiausiosios tarybos nurodymu arba Vyriausiosios revizijos komisijos teikimu.

²⁷ Związek Strzelecki w Niepodległej Polsce..., s. 79.

²⁸ Žr.: KORPAŁA, J. *Co to jest Związek Strzelecki. Rodowód ideowy, cele i zadania Związku Strzeleckiego*. Warszawa, 1933, s. 47.

²⁹ ZAKRZEWSKA, A. *Op. cit.*, s. 47.

2 schema. Šaulių sąjungos centrinės vadovybės organizacija 1934 m.

Šaltinis: WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 118.

Aukščiausiąją tarybą sudarė Vyriausiosios valdybos nariai, Sąjungos inspektoriai ir sričių bei apygardų pirmininkai ir komendantai. Jai vadovavo Vyriausiosios valdybos pirmininkas. Taryba privalėjo rinktis mažiausiai tris kartus per metus Vyriausiosios valdybos pirmininko teikimu.

Einamuosius Šaulių sąjungos reikalus tvarkė Vyriausioji valdyba, kuri dirbo Varšuvoje, pastate Medžiotojų gatvė 3 (ul. Myśliwska). Ten dirbo ir kiti Sąjungos skyriai. Valdyboje buvo keturiolika narių: dešimt (kartu su pirmininku) buvo renkama visuotinio suvažiavimo, likusieji – tai vyriausiasis komendantas, Vyriausiosios vadovybės štabo viršininkas, moterų veiklos viršininkas ir pilietinio auklėjimo tarybos (*Rada Wychowania Obywatelskiego*) pirmininkas.

Pirmuoju Šaulių sąjungos veiklos etapu jo teritorinę struktūrą sudarė sritys, apylinkės (*obwod*) ir padaliniai, vėliau, nuo 1929 m. – sritys, apygardos, apskritys ir padaliniai.

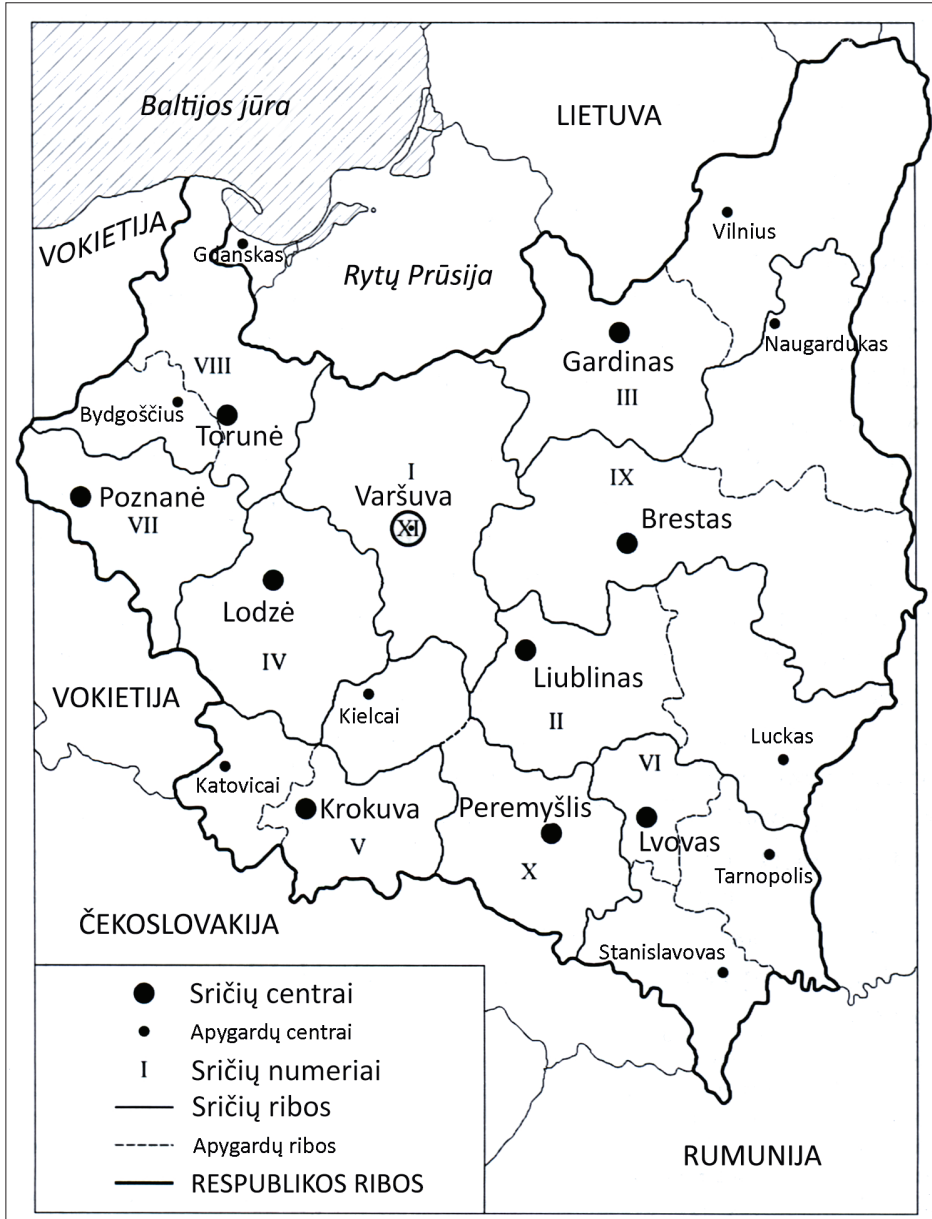
168

XX a. 3-iajame dešimtmetyje sričių ribos paprastai sutapdavo su vaivadijų teritorinėmis ribomis. Pirmosios dvi sritys buvo suformuotos jau 1920 metais – viena Didžiosios Lenkijos teritorijoje, antra rytinėje Mažojoje Lenkijoje. 1920 m. spalio mėn., atkuriant Sąjungos struktūras, Šaulių sąjungos vadovybė suformavo šešias sritis: Poznanėje, Krokuvoje, Lvove, Varšuvoje, Kielcuose ir Liubline. 1921 m. pradžioje buvo suformuotos dar keturios sritys: Balstogėje, Pinske, Naugarduke ir Volynėje.

Vėlesniais metais buvo įgyvendinti keli pokyčiai. Jie laikytini ne tik Sąjungos narių skaičiaus augimo ir organizacinio vystymosi padariniais, bet ir sienų pavidalo, kurias Lenkijos valstybė galiausiai įgijo, rezultatu, kai prie Lenkijos buvo prijungta Aukštutinė Silezija ir Vidurio Lietuva. Dėl to tik 1923 m. pradžioje Silezijos sukilėlių sąjungos pagrindu buvo suformuota Aukštutinės Silezijos sritis (1926 m. pervadinta Katovicų sritimi). Siekiant suformuoti Šaulių sąjungos pagrindus Vilniaus krašte, buvo pasinaudota ten esančiais Krašto saugumo sąjungos (*Związek Bezpieczeństwa Kraju*) padaliniais. Būtent jie tapo pagrindu 1924 m. lapkričio mėn. suformuoti Vilniaus sritį. Tais metais buvo suformuotos dar trys rytinės sritys: Gardino, Bresto prie Bugo ir Peremyšlio. Vėliausiai, tik 1926 m. liepos 13 d., Šaulių sąjungos Vyriausioji vadovybė išleido įsakymą organizuoti Pamario (Lenkijos Pomeranijos) sritį.

Lūžio momentu Šaulių sąjungos organizacinėje struktūroje tapo 1929 m. rugpjūčio 1-oji, kai Vyriausioji valdyba išleido aplinkraštį, nurodžiusį suvienodinti teritorines struktūras³⁰. Įgyvendinant šį nurodymą, buvo įvestas Sąjungos skirstymas į dešimt sričių: I – Varšuvos, II – Liublino, III – Gardino, IV – Lodžės, V – Krokuvos, VI – Lvovo, VII – Poznanės, VIII – Torunės, IX – Bresto prie Būgo ir X – Peremyšlio, bei penkias apygardas: Lucko, Vilniaus, Katovicų, Naugarduko ir Kielcų. Pagal plotą sritys apėmė teritoriją, kuri buvo pavaldi atitinkamos srities korpuso vadovybei, išskyrus jose esančias apygardas. Keturios apygardos, t. y. Lucko, Vilniaus, Naugarduko ir Kielcų, apėmė

³⁰ Okólnik nr. 5/29 Zarządu Głównego Związku Strzeleckiego z dn. 1 VIII 1929 r. CAW, ZS, sygn. I.390.1.11.

1 žemėlapis. Šaulių sąjungos teritorinis suskirstymas 1934 m.

Šaltinis: *Związek Strzelecki. Geneza, organizacja, działalność i tradycje*. Warszawa, 1934, s. 14.

konkrečios vaivadijos teritoriją, tuo tarpu penktajai apygardai Katovicuose buvo pavaldžios tik jai priskirtos Silezijos vaivadijos apskritys. Kiek vėliau buvo suformuotos dar dvi papildomos apygardos Respublikos pietrytinėse teritorijose: Stanislavove ir Tarnopolyje³¹.

XX a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje buvo atlikti tolesni teritorinės struktūros pakeitimai. Dėl jų sričių skaičius išaugo iki keturiolikos. Trumpiausiai, tik trejus metus, nuo 1931 iki 1934 m., gyvavo XI sritis – Varšuva – sostinė, vėliau ji buvo įtraukta į I Varšuvos srities sudėtį. Daug ilgiau gyvavo likusios trys tuo metu įkurtos sritys. Jos ne tik išsiskyrė specifiniais bruožais, bet turėjo ir netipinę veiklos teritoriją.

Tarp jų buvo XII Vakarų sritis, įsteigta 1932 m. viduryje. Tai buvo pirmoji Šaulių sąjungos sritis, kuri veikė už Respublikos ribų. Jos veiklos diapazonas apėmė lenkų bendruomenes Prancūzijoje ir Belgijoje. Šaulių judėjimas ten turėjo senas tradicijas ir buvo labai populiarus. 1936 m. pavasarį Šaulių sąjunga Prancūzijoje ir Belgijoje turėjo 160 padalinių šešiose apygardose, iš viso jose buvo 5 244 šauliai. Didžiausios bendruomenės buvo Lilyje, Metzė, Paryžiuje, Miulūze, Lione ir Tulūzoje. Šaulių veikla taip pat buvo vykdoma ir Pietų Amerikoje, intensyviausiai Brazilijoje ir Argentinoje.

Dėl politinių tikslų ir būtinybės ginti lenkus ir lenkų interesus Gdansko laisvojo miesto teritorijoje bei pasienio su Vokietija žemėse 1930 m. buvo pradėti veiksmai, siekiant sukurti ten slaptas Šaulių sąjungos struktūras. Galiausiai 1931 m. rugsėjį buvo įkurta konspiracinė XIII sritis – Šiaurė, kurios veikla apėmė Gdansko laisvąjį miestą, lenkų gyvenamas teritorijas Vokietijos Pomeranijoje bei Rytų Prūsijos Varmijoje ir Mozūrijoje. Sritis turėjo specifinę formą, organizaciją ir specialias užduotis. 1936 m. vasario mėn. joje buvo apie 2 tūkstančius narių šešiose apylinkėse. 1938 m. liepą ši sritis buvo likviduota, nes jos struktūriniai padaliniai Gdansko policijos ir Vokietijos specialiųjų tarnybų, veikusių laisvajame mieste, buvo išsklaidyti.

Pirmuosius akademinis šaulių padalinius pradėta kurti 1922 m. Tuo metu Krokuvoje buvo suformuotas padalinys, pavadintas Šaulių sąjungos draugijos akademine sekcija (*Sekcja Akademicka Towarzystwa Zwiqzek Strzelecki*). Tačiau po kelerių metų jo veikla nutrūko. Lūžis įvyko 1929 m., kai Šaulių sąjungos padalinys buvo suformuotas Lvove. Netrukus, 1930–1931 m. sandūroje, buvo pradėta kurti šaulių padalinius kituose šalies akademiniuose centruose. 1932 m. balandį nuspręsta sukurti akademinę sritį su būstine Varšuvoje, laikiną vadovavimą jai patikint atsargos inžinieriui mjr. Julianui Piaseckiui, tuometiniam komunikacijos viceministrui. 1934 m. vasario mėn. srities viršininku buvo paskirtas žinomas istorikas ir publicistas kpt. Stefanas Pomarańskis.

Aukščiausioji valdžia srityse buvo srities delegatų suvažiavimas. Į jį patekdavo valdybos ir revizijos komisijos nariai bei pirmininkai ir žemesniojo lygmens komendantai

³¹ WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 125.

1 lentelė. 1933 m. Šaulių sąjungos srities vadovybės etatų sąrašas L. 7

Šaltinis: *Podstawy organizacji i zasadnicze etaty personalne*.
In *Rocznik Strzelecki*. Warszawa, 1933, s. 81.

Eil. Nr.	IŠDĖSTYMAS	Srityse	Apygardose	Apylinkėse	Apskirtyse	Kuopose	Padalinuose	Iš viso karininkų	Būrininkų	Skyrininkų	Sekcininkų	Vyresniųjų šaulių	Šaulių	Iš viso eilinių	Bendras skaičius	PASTABOS
1	Srities komendantas	1	1 ¹	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	
2	Adjutantas	-	-	-	1	-	-	1	1 ²	1 ³	2 ⁴	1 ⁵	-	5	6	¹ Srities komendanto pavaduotojas ² Kanceliarijos šefas ³ Raštininkas ⁴ Mašinistas ir raštininkas ⁵ Kurjeris ⁶ Mokymo, fizinio auklėjimo ir šaudymo referentas
3	Organizacinis sektorius	-	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-	2	
4	Mokymo sektorius	-	-	-	1	3 ⁶	-	4	-	-	-	-	-	-	4	
5	Pilietinio auklėjimo sektorius	-	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-	2	
6	Kvartirmeisteris	-	-	-	1	2	-	3	-	-	-	-	-	-	3	
	Iš viso	1	1	-	5	7	-	14	1	1	2	1	-	5	19	

(iki 1929 m. apylinkių komendantai), o po 1929 m. apskričių suvažiavimų delegatai – vienas nuo aštuonių padalinių.

Einamuosius darbus srityse valdė srities valdyba, vadovaujama pirmininko, kuris vardiniu balsavimu buvo renkamas suvažiavimo. Kartu su pirmininku valdybą sudarė devyni asmenys. Tarp jų buvo srities komendantas, kuris buvo ne renkamas, o skiriamas karinės valdžios. Iki 3-iojo dešimtmečio pabaigos srities komendantu paprastai būdavo atsargos karininkas, tik kai kuriais atvejais kadrinis karininkas.

2 lentelė. 1933 m. Šaulių sąjungos kuopos vadovybės etatų sąrašas L. 3

Šaltinis: *Podstawy organizacji i zasadnicze etaty personalne.*
In *Rocznik Strzelecki.* Warszawa, 1933, s. 84.

Eil. Nr.	IŠDĖSTYMAS	Kuopose	Daliniuose	Iš viso karininkų	Būrininkų	Skyrininkų	Sekcininkų	Vyresniųjų šaulių	Šaulių	Iš viso eilinių	Bendras skaičius	PASTABOS
1	Kuopos vadas	1	1 ¹	2	-	-	-	-	-	-	2	¹ Pavaduotojas
2	Pilietinio auklėjimo referentas	1 ²	-	1	-	-	-	-	-	-	1	² Tik tuomet, kai kuopa yra padalinys. Kuopoje veikiant klubui (skaityklai), jis yra ir klubo (skaityklos) vadovas.
3	Fizinio rengimo instruktorius	-	1 ³	1	-	-	-	-	-	-	1	³ Tik tuomet, kai mažiausiai du būriai yra dislokuoti kartu kuopos vado dislokacijos vietoje.
4	Seržantas šefas	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	⁴ Be to, į kuopos sudėtį įeina 2–5 būriai, kurių sudėtį nurodo etatų sąrašas L. 2. Jai gali priklausyti ir savarankiški skyriai. Konkrečią sudėtį nustatė srities komendantas.
5	Sandėlio vedėjas	-	-	-	-	1 ³	-	-	-	1	1	
6	Raštininkas	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	
	Iš viso ⁴	2	2	4	1	1	1	-	-	3	7	

1929 m. sričių komendantų pareigos buvo patikėtos tik kadriniams karininkams, kariuomenės deleguotiems dirbti Sąjungoje.

Lenkijos kariuomenės karininkai svarbiausias pareigas užėmė ne tik centro, bet ir sričių bei apygardų lygmeniu. 1935 m. birželio mėn. sričių komendantais buvo: I Varšuvos – mjr. Ireneusz Baranowski, II Liublino – mjr. Konstanty Jabłoński, III Gardino – kpt. Władysław Szymura, IV Lodzės – mjr. Tadeusz Leonas Marszałekas, V Krokuvos – kpt. Augustyn Stasiakas, VI Lvovo – mjr. Franciszek Kleinas, VII Poznanės – mjr. Walerian Młyniec, VIII Torunės – kpt. Józef Korczewski, IX Bresto prie Būgo – mjr. Janas Słomka, X Peremyšlio – mjr. Stanisław Stawrasz, akademinės srities – mjr. Adolf Stanisław Rudnickis-Cedro. Tuo metu apygardų viršininkų pareigas užėmė: Lucko – kpt. Józef Filaras, Vilniaus – kpt. Henryk Köni-

gas, Stanislavovo – kpt. Ignacy Lubczyński, Katowicų – Šaulių sąjungos inspektorius Eugeniuszas Lendo, Tarnopolio – mjr. Zygmuntas Semerga, Kielcų – mjr. Leopoldas Łopuszański, Naugarduko – vakuojanti (nuo 1936 m. kpt. Michałas Magda)³².

Sričių vadovybėje buvo 19 asmenų, įskaitant 14 karininkų (tarp kurių buvo komendantas, adjutantas, sandėlio vedėjas ir organizacinio, mokymo bei pilietinio auklėjimo sektorių vadovai) ir penki eiliniai. Apygardų vadovybės buvo mažesnės. Jas sudarė 13 asmenų, iš jų devyni karininkai ir keturi eiliniai. Tačiau organizacinė struktūra buvo panaši. Apylinkės etatų sąrašas numatė tik du karininkus – komendantą ir jo pavaduotoją. Daug didesnis buvo apskrities vadovybės etatų sąrašas, pagal kurį apskrityse turėjo dirbti 13 asmenų, iš jų aštuoni karininkai³³.

3-iajame dešimtmetyje tarpine grandimi tarp srities ir padalinių tapo apylinkės (*obwód*). Remiantis statutu, jos turėjo apylinkių renkamą valdžią ir savo komendantus. Apylinkės valdybos buvo sudaromos iš visų joms pavaldžioje teritorijoje buvusių padalinių pirmininkų bei penkių šaulių, rinktų iš padalinio, veikusio prie valdybos būstinės. 1929 m. apylinkės buvo likviduotos, o tarpine organizacine grandimi tapo šaulių apskritys. Sąjungos apskrities valdyba buvo renkama kasmetinių visuotinių apskričių delegatų suvažiavimų metu. Suvažiavime taip pat buvo renkamas pirmininkas ir apskrities revizijos komisijos nariai. Svarbų vaidmenį vaidino apskrities komendantas, kuris buvo skiriamas vyriausiojo komendanto iš karininkų. Dažniausiai tai būdavo atsargos karininkas. Jeigu apskrities teritorijoje veikė moterų padaliniai, apskrities komendantė buvo galima skirti ir moterį.

Žemiausi, pagrindiniai, Sąjungos organizaciniai-administraciniai elementai buvo padaliniai, teritorine prasme lokalizuoti vienoje vietovėje arba rajone (didžiuosiuose miestuose). Išimtiniais atvejais padalinys galėjo būti formuojamas vidurinėje, aukštojoje mokykloje arba didesnėje pramonės įmonėje. Sąjungos statutas sudarė galimybę formuoti padalinius, į kuriuos jungėsi tik vyrai (pastarieji vyravo), tik moterys arba mišrius padalinius. Padalinių pavadinimai buvo susiję su vietove, kurioje jie veikė. Padaliniai neturėdavo aiškiai apibrėžto narių skaičiaus, tačiau negalėjo turėti daugiau kaip 20 šaulių.

Visi Šaulių sąjungos padaliniai, veikę tos pačios vietovės teritorijoje, sudarė įgulą, kurios valdžia (valdyba ir vadovybė) sudarė aukščiausio organizacinio lygmens Sąjungos vyrų vadovybę, veikusią konkrečioje vietovėje.

Padalinio valdžią sudarė visuotinis susirinkimas, valdyba, revizijos komisija ir komendantas. Valdyboje buvo septyni asmenys (įskaitant pirmininką ir vicepirmininką), renkami vieneriems metams. Pagrindinis vaidmuo vykdant einamuosius darbus priklausė komendantui, kuris buvo atsakingas už šaulių rikiuotės mokymą bei idėjinį auklėjimą. Padalinio komendantu turėjo būti mažų mažiausiai Lenkijos kariuomenės

³² Ibid., s. 303.

³³ Ibid., s. 117.

3 lentelė. 1933 m. Šaulių sąjungos būrio vadovybės etatų sąrašas L. 1

Šaltinis: *Podstawy organizacji i zasadnicze etaty personalne.*
In *Rocznik Strzelecki.* Warszawa, 1933, s. 85.

Eil. Nr.	IŠDĖSTYMAS	Daliniuose	Būriuose	Skyriuose	Sekcijose	Vyresniųjų šaulių	Šaulių	Viso eilinių	Bendras skaičius	PASTABOS
1	Būrio komendantas	1	1-2 ¹	-	-	-	-	1-2	2-3	¹ Pavaduotojai. Jų skaičius priklausė nuo skyrių skaičiaus. Esant 2-30 skyrių, buvo vienas pavaduotojas, daugiau kaip 30 skyrių būriuose buvo du pavaduotojai. ² Tik esant klubui būrio komendanto dislokacijos vietoje ir jei jis skirtas aptarnauti mažiausiai du skyrius. Kai būrys būdavo dalinys, šį etatą užimdavo dalinio visuomeninio auklėjimo instruktorius, kuris tuo pat metu galėjo būti klubo (skaityklos) vadovu. ³ Tik būrio komendanto dislokacijos vietoje esant mažiausiai dviem skyriams. Šias pareigas galėjo eiti tiek pats komendantas, tiek vienas jo pavaduotojų, arba vienas iš skyrininkų, atsižvelgiant į turimą kvalifikaciją. Tokiu atveju šio etato nebuvo. ⁴ Tik būrio komendanto dislokacijos vietoje esant mažiausiai dviem skyriams. ⁵ Būrio sudėtin pagal etatų sąrašą L. 1 įėjo 2-5 skyriai. Detalią sudėtį ir skirstymą nustatė paskirtasis vadas.
2	Klubo (skaityklos) vadovas	1 ²	-	-	-	-	-	-	1	
3	Fizinio rengimo instruktorius	-	1 ³	-	-	-	-	1	1	
4	Sandėlio vedėjas	-	-	1 ⁴	-	-	-	1	1	
5	Raštininkas	-	-	-	-	1 ⁵	-	1	1	
	Iš viso	2	2-3	1	-	1	-	4-5	6-7	

atsargos puskarininkis. Jis privalėjo turėti ir pakankamą visuomeninio darbo patirtį bei įrodyti savo gebėjimus šaulių kursuose. Paprastai jis turėdavo ne žemesnio kaip kapralo laipsnio pavaduotoją.

Nuo 1933 m. Šaulių sąjungos padaliniai, priklausomai nuo „produktyvumo“, galėjo gauti vieną iš keturių kategorijų: „A“ (rinktiniai), „B“ (geri), „C“ (vidutiniai) ir „D“ (bandomieji). Kategorijų skyrimas vykdavo kasmet, o jį atlikdavo apskrities valdyba, vertindama šiuos kriterijus: discipliną, padalinio darną ir aktyvumą, naudingumą vykdant bendruosius Sąjungos organizacinius ir visuomeninius tikslus, gautų karinio rengimo liudijimų ir veiksmingumo ženklų skaičių, personalinės sudėties augimą ir kitus veiksnius.

Kiekvienas iš šaulių padalinių buvo skirstomas į keturias grupes, atsižvelgiant į narių amžių ir jų išsilavinimo lygmenį. Tai buvo: ereliukai (*orleta*) (14–16 m. amžiaus), šaunuoliai (*junacy*) karinio parengimo dalyviai (17–19 metų), šaunuoliai, nedalyvaujantys karinio rengimo procese (vyresni nei 16 metų), ir šauliai, baigę karinį rengimą, arba rezervistai po karinės tarnybos³⁴.

Žemiausias taktinis Šaulių sąjungos vienetas buvo sekcija, susidedanti iš 4–8 šaulių. Dvi sekcijos sudarė skyrių, kuriame buvo nuo 9 iki 17 šaulių. Nuo dviejų iki penkių skyrių sudarė būrį (žr. 3 lentelę). Nuo dviejų iki penkių būrių sudarė kuopą. Mokymo tikslais (manevrams, didesniems karinio rengimo padalinių mokymams, bendriems mokymams su Lenkijos kariuomenės daliniais), Šaulių sąjungos padalinių koncentracijos metu bei įvairių iškilmių ir švenčių metu buvo galima skubiai iš esamų taktinių padalinių formuoti Šaulių sąjungos batalionus, pulkus ar net divizijas³⁵.

Charakteringas Šaulių sąjungos bruožas buvo stipriai hierarchizuota organizacinė struktūra, tam tikrais atvejais formuota taikant sprendimus, kurie buvo būdingi Lenkijos kariuomenei. Organizacijoje egzistavo Sąjungos narių skirstymas į vadovaujantįjį personalą, instruktorius, tris narių tipus (kadriniai, bendradarbiai, garbės) ir pagal amžiaus grupes į eilinius narius (ereliai, šaunuoliai, šauliai).

Kadriniai nariai aktyviai ir asmeniškai dalyvaudavo Sąjungos darbe. Jie privalėjo duoti šaulio priesaiką. Taip pat jie turėjo teisę gauti šaulių karininko ar puskarininkio laipsnį. Bendradarbiai buvo asmenys, kurie dėl įvairių priežasčių asmeniškai negalėjo dalyvauti Sąjungos darbuose, tačiau rėmė ją materialiai ir moraliai. Garbės nariai buvo asmenys, vertinami kaip labiausiai nusipelnę organizacijai. Garbės nario titulus suteikdavo visuotiniai delegatų suvažiavimai. Šaulių sąjungos Garbės nariais, be kitų, buvo maršalas Józefas Piłsudskis, gen. Józefas Halleris, gen. Kazimierz Sosnkowski, gen. Edwardas Rydz-Śmigły, gen. Lucjanas Żeligowski, vyskupas Władysławas Bandurskis, senatorius Włodzimierz Tetmajeris.

Šaulių sąjungos karininkai ir instruktoriai kvalifikaciją keldavo kursuose ir įvairiose stovyklose, kurias centralizuotai organizuodavo Vyriausioji vadovybė. Pirmoji centralizuota stovykla buvo organizuota 1932 m. Spalioje. Nuo tada kiekvienais metais to-

³⁴ Ibid., s. 122.

³⁵ Potężna manifestacja przysposobienia wojskowego. Koncentracja Związku Strzeleckiego. *Młody Gryf*, 1933, Nr. 41, s. 13.

kios stovyklos buvo organizuojamos Spaloje, Kozienicuose arba prie jūros Rozevyje. Puskarininkiai buvo mokomi kursuose ir stovyklose, kurias organizuodavo Sąjungos sritys arba apygardos. Populiariausios buvo atostogų metu vykdavusios, paprastai dvisavaitinės instruktorių stovyklos. Pavyzdžiui, 1934–1937 m. įvairiuose mokymuose dalyvavo 2 081 karininkas ir 5 955 puskarininkiai³⁶.

Šaulių spauda ir organizacijos plėtros bruožai

176

Nuo 1921 m. kovo 3 d. Šaulių sąjunga leido savo spaudos organą „Šaulys“ (*Strzelec*), kuris pradžioje buvo mėnesinis, vėliau dvisavaitinis, o nuo 1925 m. tapo savaitiniu. Labai trumpą laiką 1927 m. jis buvo leidžiamas kaip dienraštis. Nuo 1933 m. leidinys turėjo priedą „Šaulė“ (*„Strzelczyni“*). Svarbesniems įvykiams buvo leidžiami specialūs numeriai. Pavyzdžiui, 1934 m. pasirodė net trys tokie numeriai: Józefo Piłsudskio varduvių proga, I kadrinės kuopos išžygiavimo 1914 m. rugpjūtį dvidešimtmečio proga ir trečiasis, skirtas Lenkijos kovų organizacijai (*Polska Organizacja Bojowa*). Labai trumpai leidinio redaktoriumi buvo pirmasis vyriausiosios valdybos pirmininkas Wacławas Sieroszewskis. Po jo redaktoriaus pareigas užėmė Leonardas Zarzyckis, o nuo 1922 m. redaktoriumi dirbo Tytusas Czackis. 1927 m. liepą „Šaulio“ redaktoriumi tapo Jerzy Szyszko-Bohuszas, vėliau periodiniam leidiniui vadovavo Jerzy Rościszowski. Leidiniui taip pat vadovavo Józefa Korpała (1930–1931), Wojciechas Stpiczyński (1931–1933), Tadeuszas Żencykowski (nuo 1933 m.). Paskutiniu leidinio vyriausiuoju redaktoriumi dirbo Romanas Goldmanas.

Atskiros Sąjungos sritys bandė leisti savus periodinius leidinius, tačiau dėl finansinių priežasčių jos gyvavo trumpai. Liublino srityje 1920 m. gruodžio 1 d. buvo išleistas pirmasis leidinys, skirtas srities nariams, „Šaulių biuletenis“ (*„Komunikat Strzelecki“*). Ilgiau gyvavo tradicija leisti vienkartinis biuletenius, kurie pasirodydavo įvairių metinių ir svarbesnių įvykių proga³⁷. Siekiant, kad instruktorius lengviau pasiektų svarbiausia medžiaga, būtina jų veiklai, 1930–1931 m. buvo leidžiamas periodinis leidinys „Šaulių veikla“ (*„Praca Strzelecka“*). Su Sąjungos vėliava taip pat buvo leidžiamas mėnraštis „Šaulių apžvalga“ (*„Przegląd Strzelecki“*).

Be spaudos, Sąjunga leido daug albumų ir knygų (tarp jų skirtų teatro menui, istorijai, biografijas) bei mokomosios medžiagos: instrukcijas, statutus, instruktoriams skirtus veikalus apie karinį rengimą, fizinį auklėjimą, profesinį rengimą, šaudymą.

³⁶ ZAKRZEWSKA, A. Op. cit., s. 70.

³⁷ Plg. *Jednodniówka Strzelecka*. Żłoczów, 1930; *Strzelec łowicki: jednodniówka jubileuszowa 25-lecia Związku Strzeleckiego 1908-1933*. Łowicz, 1933; *Jednodniówka Strzelecka*. Lipno, 1934; *Jednodniówka Strzelecka*. Szamotuły, 1939.

4 lentelė. Šaulių sąjungos organizacinė ir narių skaičiaus dinamika 1921–1939 metais.

Šaltinis: ZAKRZEWSKA, A. Op. cit., s. 52.

Metai	Dalinių skaičius	Narių skaičius
1921	384	16 279
1922	550	24 347
1923	773	46 360
1924	1 007	58 747
1925	1 046	60 000
1926	1 935	83 669
1927	2 529	162 072
1929	2 572	150 000
1934	*	311 084
1935	*	302 656
1937	4 385	453 274
1939	*	apie 500 000

* Trūksta duomenų.

Pradžioje Sąjunga leidybinę veiklą finansavo savo lėšomis, galiausiai 1927 m. įkūrus Valstybinę fizinio auklėjimo ir karinio rengimo tarnybą (*Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego*), gavo iš jos finansinės paramos. Siekiant sureguliuoti leidybos darbus, 1933 m. rugpjūtį buvo įsteigtas ir pradėjo veikti Šaulių sąjungos centrinis leidybos institutas (*Centralny Instytut Wydawniczy Związku Strzeleckiego*). Tačiau jo gyvavimas buvo trumpas. 1937 m. pabaigoje dėl finansinių sunkumų jis buvo likviduotas.

Sąjungos vadovybė nuo pat veiklos pradžios siekė savo įtaka apimti visos šalies jaunimą. Tai nebuvo lengva, nes tuo metu Lenkijoje vyko bekompromisė kova dėl valdžios, ir visos reikšmingesnės politinės jėgos stengėsi laimėti jaunąją lenkų kartą. Sąjunga buvo atakuojama, priekaištauojant jai dėl idėjinių ryšių su pilsudskininkų stovykla, ir būta tiesos. Atakos spaudoje apogėjų pasiekė 1923 metais. „Šaulio“ puslapiuose tuo metu buvo paskelbtas kreipimasis, skirtas organizacijos nariams ir sekėjams, kuriame buvo perspėjama, kad „Valstybės priešai rengia sąmokslą, siekdami sunaikinti Šaulių sąjungą“³⁸. Nors kasmet Šaulių sąjunga plėtė savo veiklą, iki pat 1926 m. tai buvo didele dalimi elitinė organizacija. Tuo metu organizacijoje buvo apie 60 tūkst. narių. Intensyviausiai organizacija pasipildydavo rytiniuose Lenkijos regionuose, nes ten nebūta stiprios dešiniųjų partijų, konkrečiai endekų (tautinės demokratijos), konkurencijos. 1928 m. iš 110 tuometinių rytinių vaivadijų apskričių

³⁸ *Strzelec*, 1923, Nr. 22–23, s. 4.

ji funkcionavo 109-iose, kuriose veikė 1 570 organizacijos padalinių³⁹. Daug prasčiau organizacija pasipildydavo naujais nariais vakarinėse vaivadijose, kuriose telkėsi dešiniųjų tvirtovės. Politinių jėgų struktūra nebuvo palanki steigti ten Šaulių sąjungos struktūras. Pradžioje veikė tik Poznanės sritis, kuri buvo įsteigta 1920 m., ir Silezijos, kuri buvo pradėta organizuoti 1923 m. Tik po 1926 m. gegužės perversmo Sąjunga galėjo išvystyti savo veiklą Pamaryje (Lenkijos Pomeranijoje), Didžiojoje Lenkijoje ir Silezijoje. Intensyviausias narių skaičiaus didėjimas Didžiojoje Lenkijoje ir Pamaryje stebimas 1929–1932 m.: Poznanės srityje jis sudarė net 429 %, tuo tarpu Pamaryje augimo būta dar didesnio – 1 128 %⁴⁰. 1926 m. Sąjunga Pamaryje turėjo tik 19 padalinių, kuriuose buvo 2 341 nariai, o 1936 m. jau veikė 114 padalinių su 50 tūkst. narių⁴¹.

Dėl spartaus organizacinio vystymosi XX a. 3–4-ojo dešimtmečių sandūroje 1935 m. Sąjungos struktūros jau veikė visose Respublikos apskrityse. Po dvejų metų, 1937 m. rugpjūtį, vyriausiasis komendantas XI visuotinio delegatų suvažiavimo dalyvius informavo, kad šalyje yra 4 385, o užsienyje – 194 padaliniai, iš viso 4 579. Šalies padaliniuose buvo 453 274 nariai, užsienio – 5 438, iš viso 458 712 organizacijos narių⁴².

XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje Šaulių sąjunga disponavo gausiais kadrais. 1937 m. viduryje jos sudėtyje buvo 23 725 asmenys (6 705 karininkai, 15 430 puskarininkių, 830 instruktorių moterų ir 760 specialistų)⁴³.

1939 m. Šaulių sąjunga buvo organizacija, kuri visiškai pakluso Lenkijos politinės-karinės valdžios įsakymams. Labai tiksliai tai apibūdino paskutinis vyriausiasis Sąjungos komendantas plk. Józefas Tunguz-Zawiślakas, kuris pasakė: „Mūsų veikloje mums rūpi, kad kai vyriausiasis vadas spusteli mygtuką savo kabinete, pavojaus skambučio garsas nukeliauja iki atokiausio Respublikos kampelio, rasdamas atgarsį kiekvieno lenko širdyje.“⁴⁴

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

BOGALECKI, Tadeusz. Związek Strzelecki w Województwie Pomorskim w latach 1926–1939. *Zapiski Historyczne*, 1982, t. XLVII, z. 2, s. 51–80.

BOGALECKI, Tadeusz. Związek Strzelecki wobec słowiańskich mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej. *Przegląd Historyczny*, 1995, t. 86, z. 3–4, s. 351–359.

DEMKOW, Władysław. *Związek Strzelecki dawniej a dzisiaj*. Katowice, 1937.

KORPAŁA, Józef. *Początki Związku Strzeleckiego*. Warszawa, 1938.

³⁹ *Sprawozdanie za 1928 rok*. Warszawa, 1929, s. 16.

⁴⁰ ZAKRZEWSKA, A. Op. cit., s. 54.

⁴¹ BOGALECKI, T. Związek Strzelecki w Województwie Pomorskim w latach 1926–1939. *Zapiski Historyczne*, 1982, t. XLVII, z. 2, s. 57.

⁴² Sprawozdanie Komendanta Gł. Z.S. ppłk. M. Frydrycha z działalności Z. S. w okresie 1934–1937 r. wygłoszone na Walnym Zjeździe Delegatów. *Strzelec*, 1937, Nr. 33, s. 2–5.

⁴³ WIŚNIEWSKA, M. Op. cit., s. 136.

⁴⁴ ZAKRZEWSKA, A. Op. cit., s. 54.

LASKIEWICZ, Henryk. Działalność burżuazyjnych władz państwowych i organizacji społecznych kultury fizycznej w środowisku robotniczym i wiejskim w latach 1918–1939 w Polsce. *Kultura Fizyczna*, 1964, t. 17, Nr. 5–6.

PLUTA-CZACHOWSKI, Kazimierz. *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*. Warszawa, 1987.

WIŚNIEWSKA, Małgorzata. *Związek Strzelecki (1910–1939)*. Warszawa, 2010.

ZAKRZEWSKA, Aldona. *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*. Kraków, 2007.

ŻARNOWSKI, Janusz. *Spółczesność Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. Warszawa, 1973.

THE ORGANISATIONAL STRUCTURE OF THE POLISH RIFLEMEN'S UNION (1919–1939)

Waldemar Rezmer

179

Summary

The Riflemen's Union (Związek Strzelecki), or riflemen in everyday language, officially referred to as a corporation or a society, was a paramilitary organisation in the Second Polish Republic which oversaw the military training of young pre-military age people; simultaneously, it was a civic education movement. The activities of the organisation covered the whole country, and it also had structural subdivisions in Polish communities outside the country. The Riflemen's Union was founded in August 1919. The founders were a group of former activists for independence. The organisation adopted the name of Piłsudski's Riflemen's Union organisation that had been active during the First World War, and continued the traditions of independence.

The main aim of the Riflemen's Union was the defence of the independent and sovereign republic under the motto *Each soldier shall be a citizen, and each citizen shall be a soldier*. It had to implement this through civic and physical education and training for defence. It was emphasised in all three Statutes of the organisation, approved in 1919, 1921 and 1932.

Over the two decades of the Union's activity, its organisational structure experienced numerous changes; however, it was always strongly centralised. Supreme power was vested in the general convention of delegates of the Riflemen's Union, which elected the Chief Board. In the first stage of the Union's activities, its territorial structure consisted of districts (*okręg*), circuits (*obwód*) and branches (*oddział*), and later, from 1929, districts, subdistricts (*podokręg*), counties (*powiat*), and branches. Key positions in the organisation were taken by officers in the Polish army.

The lowest and the main organisational-administrative feature was the branches of the Union in a locality or major city district. A branch could also be formed in a secondary school or a higher school (an academy or a university), or an industrial enterprise. The names of branches were related to the locality in which they operated. A branch did not have a definite number of members; however, it could not have more than 20 riflemen. Each subdivision was divided into four groups, depending on the age of the members

and the level of their education. They were eaglets (*orleta*), 14 to 16; fine fellows (*junacy*), participants in military training, 17 to 19; fine fellows, non-participants in military training (over 16); and riflemen, who had completed military training, or had been reservists after military service.

The lowest tactical unit of the Riflemen's Union was the section (*sekcja*), consisting of four to eight riflemen. Two sections formed a squad (*drużyna*), with nine to 17 riflemen. From two to five squads would form a platoon, and two to five platoons would form a company. For training purposes, Riflemen's Union battalions, regiments and even divisions could be formed from existing tactical units.

The structures of the Union existed in all areas of the Rzeczpospolita in the mid-1930s. In August 1937, it boasted 4,385 units at home, and 194 units abroad, a total of 4,579 units. The units at home had 453,274 members, and those abroad 5,438, a total of 458,712 members in the organisation. In mid-1937, the regular staff of the Union included 23,725 members: 6,705 officers, 15,430 sergeants, 830 women instructors, and 760 women-technicians (*przodowniczka*).

Despite the fact that Poland had several active paramilitary organisations uniting people of different social strata, the Riflemen's Union was undoubtedly exceptional: it was closely related to the Polish army, and performed some of the main tasks of public mobilisation, training for war and civic education.